

Behovet av praktisknära forskning inom det utbildningsvetenskapliga fältet

Skrivelse till Utbildningsdepartementet

2015-11-04

Lena Adamson
Direktör
08-52 32 98 08
lena.adamson@skolfi.se

Behovet av praktiktäna forskning inom det utbildningsvetenskapliga fältet

Skrivelse från Skolforskningsinstitutet inför regeringens kommande forskningsproposition

Skolforskningsinstitutet har i uppgift att främja utbildningsvetenskaplig forskning med fokus på den praktiktäna forskningen som är direkt användbar för lärare och andra verksamma i skolan. I denna skrivelse vill myndigheten redogöra för varför en utökning av den praktiktäna forskningen är viktig och varför ett förnyat synsätt kring dessa frågor behövs samt ytterligare medel behöver tillföras området.

Skrivelsen börjar med att beskriva utbildningens betydelse i samhället, därefter definiera vad som avses med praktiktäna forskning samt ge en överblick av det utbildningsvetenskapliga fältet i stort och argumenterar slutligen för ett nytt vetenskapsområde (och därmed basanslag) för Lärande och utbildning. Detta skulle i sin tur ge möjligheten att skapa professionsfakulteter för läraryrket på våra lärosäten. Detta skulle enligt Skolforskningsinstitutet ha en helt avgörande betydelse för framväxten (utöver grundforskning) av den typ av praktiktäna forskning som är nödvändig för att utveckla och förbättra skolans praktik i syfte att främja barns och elevers utveckling och lärande.

Utbildningens betydelse i samhället har ökat

Utbildningens betydelse för samhällets utveckling – kulturellt, socialt och ekonomiskt – är obestridlig. Lika obestridligt är att dess betydelse under senare år ökat betydligt. Utbildning har i en mängd sammanhang utpekats som en av de viktigaste faktorerna för att förklara skillnader mellan medborgares möjligheter till personlig och yrkesmässig utveckling. God utbildning bidrar till ekonomisk tillväxt, färre sjukskrivningsdagar, längre deltagande i arbetslivet, kortare arbetslöshetsperioder, ökat deltagande i kultur-

och samhällslivet, osv. På nationell nivå bidrar en hög utbildningsnivå bland annat till ökad flexibilitet på arbetsmarknaden, bättre möjligheter att möta utmaningar från arbetslivets omvandling och förnyelse, ökad förmåga att ta tillvara de möjligheter som erbjuds genom internationalisering och teknologisk innovation, inte minst den pågående digitaliseringen.

Dessa förändringar medför utmaningar för samhällets målsättningar, organisering och finansiering inom utbildningsområdet. Utmaningarna ser olika ut för förskolan, skolan, vuxenutbildningen och högskolan. Företag som genomför kompetensutvecklingsinsatser för att förbättra sin verksamhet ställs inför andra frågor än de medborgare som deltar i olika former av informella studieaktiviteter. Frågorna och utmaningarna ser olika ut för dem som ska fatta de övergripande, nationella besluten och för dem som ska genomföra utbildningsverksamheten på lokal nivå.

Utbildningssektorns storlek

Utbildningssektorn berör mycket stora delar av befolkningen. År 2013 gick nästan 1,9 miljoner barn och unga i skolan, varav en femtedel hade annat modersmål än svenska. Eleverna i förskola, grundskola och gymnasiet utgör nära 20 procent av befolkningen. Antalet lärare i barn- och ungdomsskolan var samtidigt ungefär 260 000 vilket gör den till Sveriges största arbetsplats. Sammantaget sysselsätter utbildningssektorn närmare 500 000 personer, medan vård, omsorg och sociala tjänster sammantaget sysselsätter ca 750 000.

Cirka 406 000 studenter studerar inom universitet och högskolor och det totala antalet anställda inom högskolesektorn uppgår idag till drygt 75 000 personer, det högsta antalet någonsin. Antalet studenter som tar sin examen i högskoleutbildning på nivåerna under doktorandnivå har ökat från 25 000 studenter 1977/78 till närmare 63 000 studenter 2012/13 (antalet examina var samma år drygt 74 000). Lärarutbildningen är en av landets största och viktigaste yrkesutbildningar eftersom kompetenta lärare är en grundförutsättning för kvalitet i undervisningen i det svenska skolsystemet. År 2013 antogs närmare 12 000 studenter på landets lärarutbildningar.

Sveriges samlade utgifter för utbildning utgör idag cirka sju procent av BNP. Kostnaden för sektorn är med andra ord lika stor som kostnaden för sektorn för socialförsäkring och social omsorg samt endast en procentenhet lägre än kostnaden för hälso- och sjukvården (åtta procent av BNP).

Sammantaget visar detta på utbildningssektorns stora betydelse. Indirekt indikerar det vikten av utbildningsvetenskaplig forskning som kan bidra till den kunskapsuppbyggnad som är nödvändig för att ge underlag för utveckling av verksamheter och politiskt beslutsfattande. Detta gäller hela det utbildningsvetenskapliga fältet men särskilt den praktiktäna forskningen som rör undervisningens planering, genomförande och utvärdering.

Utbildningens ökade betydelse återspeglas inte i anslagsutvecklingen

Den ökade betydelse som utbildning fått i samhället kan dock inte anses återspeglas vare sig rent kvantitativt eller i den rådande fördelningen av forskningsmedel med koppling till dessa samhällssektorer. Enligt Vetenskapsrådets regleringsbrev för 2015 bör anslaget 3:1, anslagspost 5 fördelas så att minst 1 049 225 000 kronor finansierar forskning inom naturvetenskap och teknikvetenskap; 870 570 000 kronor finansierar forskning inom medicin och hälsa; 279 026 000 kronor finansierar forskning inom humaniora och samhällsvetenskap, och 157 207 000 kronor finansierar forskning inom utbildningsvetenskap. Forskningsanslagen till utbildningsvetenskap är alltså i förhållande till utbildningssektorns storlek mycket blygsamma och uppgår till knappt fyra procent av Vetenskapsrådets *totala* forskningsfinansiering¹.

Vetenskapsrådets fördelning av forskningsmedel utgör mer än hälften av statens totala forskningsstöd. Den andra delen utgörs av basanslaget, dvs. de forskningsmedel som fördelas direkt till de olika lärosätena. Hur stor del av dessa medel som går till utbildningsvetenskaplig forskning är i princip omöjligt att beräkna. Det mest sannolika är att fördelningen här inte ändrar den bild av proportionaliteten mellan utbildningsvetenskaplig forskning och övrig forskning som fördelningen av Vetenskapsrådets anslag anger.

Skolforskningsinstitutets anslagsutveckling

Genom riksdagens beslut om regeringens förslag till vårändringsbudget (prop. 2014/15:99) har Skolforskningsinstitutets anslag ökats med fem miljoner kronor för 2015 för finansiering av praktisknära forskning. Från och med 2016 bedöms satsningen uppgå till 20 miljoner kronor per år (inklusive administrativa kostnader). En försvinnande liten andel av statens totala forskningsanslag, och det för en samhällssektor som nästan dagligen diskuteras i media och då oftast utifrån aspekten av stora utvecklings- och förbättrings behov.

Det är givetvis svårt att jämföra olika samhällssektorerers kostnader och behov med varandra. Vad som är en rimlig fördelning är i sista hand frågor för politiska avgöranden. Det kan dock anses som anmärkningsvärt att vi i det vi kallar ett kunskapssamhälle inte ens kan beräkna hur mycket statliga forskningsmedel som fördelas till detta område.

¹ Vetenskapsrådet (2015) *Forskningens Framtid! Ämnesöversikt 2014. Utbildningsvetenskap.*

Vad är praktikhära forskning inom det utbildningsvetenskapliga fältet?

Med praktikhära forskning avser Skolforskningsinstitutet forskning som kännetecknas bland annat av att den leder till kunskap som de professionella behöver för att förbättra sina metoder och arbetssätt samt sin förmåga att göra professionella bedömningar i relation till barn och elevers utveckling och lärande.

Praktikhära forskning i denna mening utgår därmed från professionens frågor och behov och kännetecknas således av ett kunskapsintresse som i första hand syftar till att utveckla och förbättra undervisningen och elevernas utveckling och lärande. Vidare involverar sådan forskning ofta de professionella (i det här sammanhanget skolans verksamma) som medforskare och utförs i praktiken dvs. är kollaborativt. Arbetet sker inte sällan intervenserande och iterativt, dvs. något prövas eller undersöks, utvärderas, förändras, prövas eller undersöks, förändras igen, etc. Sådan forskning kan bedrivas inom en rad olika dicipliner och med fördel även tvärvetenskapligt. Genom att involvera professionen i forskningsprojekten utnyttjar man och integrerar man professionens egen "tysta kunskap" och beprövade erfarenhet, som på så vis med tiden kan utvecklas till en mer forskningsbaserad kunskap. Den bidrar som en konsekvens av sitt upplägg också till en professionsutveckling för de medverkande lärarna som i sin tur kan få lokala spridningseffekter. Uttrycket förbättringsforskning har använts i sammanhanget för att tydliggöra att det är verksamhetens, här undervisningens, utveckling som står i främsta fokus, kraven på vetenskaplig högsta kvalitet och publicering är naturligtvis de samma som för all forskning.

Hur olika forskningsperspektiv och inriktningar bör benämnas utgör en återkommande fråga i många inomvetenskapliga sammanhang. Vad gäller den praktikhära forskning som diskuteras här finns ett antal alternativa benämningar, till exempel praxisforskning, praxisnära forskning, klinisk forskning och utvecklings- eller förbättringsforskning. För att understryka närheten till undervisningen och klassrumssituationen använder Skolforskningsinstitutet begreppet praktikhära. Detta ska inte tolkas som att institutet därmed tagit ställning i de diskussioner med vetenskapsteoretiska förtecken som pågår inom den akademiska världen.

Grunden för institutets tillkomst kan sägas vara behovet av just denna typ av forskning som hittills till stor del har saknats i Sverige.

Slutligen, det går inte alltid att sätta likhetstecken mellan ämnesdidaktisk forskning och den forskning som är praktikhära. Praktikhära forskning knyter an till lärarnas frågor och behov snarare än till frågor som utvecklats i det vetenskapliga sammanhanget. Ämnesdidaktiken omfattar båda dessa perspektiv.

Var finns den praktiska forskningen?

Utbildningsvetenskaplig forskning i dag

Utbildningsvetenskap tillkom som en följd av riksdagens beslut om propositionen *En förnyad lärarutbildning* (Prop. 1999/2000:135 En förnyad lärarutbildning). I denna definieras utbildningsvetenskap som

”en bred samlingsterm som används för ämnesområdet av flera universitet och högskolor. Den används också av Lärarutbildningen. Nedan används begreppet utbildningsvetenskap för den breda forskning och forskarutbildning som bedrivs i anslutning till lärarutbildningen och som svarar mot behov inom lärarutbildningen och den pedagogiska verksamheten.”

Sedan utbildningsvetenskap tillkom som forskningsområde 2001 har området genomgått en stark utveckling. Utbildningsvetenskapliga kommittén beskriver i rapporten *Forskningens framtid! Ämnesöversikt 2014 Utbildningsvetenskap* (Vetenskapsrådet, 2015) som ett område där kunskapsproduktionen i dag är mångfacetterad och behandlar frågor på olika nivåer, från ett makroperspektiv till ett mikroperspektiv:

Området handlar om lärande, kunskapsbildning, utbildning, undervisning och utbildning... Forskningen karaktäriseras av att vara tematisk och integrerande med bidrag från olika ämnen och discipliner, även om pedagogik och didaktik är de ämnen som dominerar. Med tematisk forskning menas här forskningsfrågor och forskningsuppgifter som kräver kompetenser och metoder från flera discipliner och där resultaten av forskningen vidgar kunskapen inom ett specifikt tema. Exempel på sådan är forskning om likvärdighet i skolan som kan kräva insatser från pedagogik, psykologi och sociologi. Med integrerande forskning menas att olika discipliners teorier och metoder sammanlänkas och resultatet förväntas bidra till ny teori- och begreppsbyggande inom flera fält eller utveckling av nya ämnen. Ett exempel på sådan integrerande forskning är ämnet matematikdidaktik som vuxit fram ur samverkan mellan didaktik och matematik.

Utbildningsvetenskapen kan således omfatta varje aspekt av utbildning i samhället, inte bara sådana aspekter som rör det formella lärandet, dvs. ”skolsystemet”. Den praktiska forskningen, i den betydelse som redovisades i föregående avsnitt, har hittills utgjort en ytterst liten del av detta.

Vetenskapsrådet och Utbildningsvetenskapliga kommittén

Den utbildningsvetenskapliga forskningen som är ’synlig’ idag är den som finansieras av den Utbildningsvetenskapliga kommitté (UVK) som är inrättad vid Vetenskapsrådet.

De medel som Utbildningsvetenskapliga kommittén har att fördela har visserligen vuxit genom åren men består fortfarande av en mycket liten del av den totala andelen av Vetenskapsrådets totala forskningsanslag.

Utbildningsvetenskapliga kommittén fördelade under åren 2009-2013 närmare 1,2 miljarder kronor till utbildningsvetenskaplig forskning². Av dessa medel gick något under 200 miljoner kronor till området *Undervisning, kommunikation och lärande* samt 352 miljoner kronor till området *Ämnesdidaktik*. Ämnesdidaktiken står alltså för den enskilt största andelen av de forskningsmedel som UVK fördelat till olika forskningsinriktningar. Denna andel har under årens lopp stadigt legat omkring 30 procent.

De två forskningsinriktningar, som i större utsträckning än andra forskningsinriktningar kan antas presentera resultat som mer direkt har betydelse för utveckling av skolans undervisningspraktik, fick enligt Vetenskapsrådets årsredovisning för 2014 tillsammans 57,9 miljoner kronor eller 37,7 procent av de medel som totalt fördelas av UVK. Forskning med potential att vara relevant för förskollärares, lärares, skolledares m.fl. utveckling av skola och undervisning utgör därmed den enskilt största satsningen inom det utbildningsvetenskapliga området. Det är dock svårt att mer precist avgöra hur stor del av denna forskning som är praktiktäna i den betydelsen att den direkt bidrar till förbättring av metoder och arbetssätt i skolan; forskning som kan vara till nytta för förskollärare, lärare och skolledare när de planerar, genomför och utvärderar undervisning. Det är viktigt i sammanhanget att uppmärksamma, och som tidigare påpekats, att ämnesdidaktisk forskning inte alltid är liktydigt med praktiktäna forskning.

Vetenskapsrådet ska enligt sin instruktion ge stöd till grundläggande forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom samtliga vetenskapsområden. Denna inriktning gäller också för arbetet i den utbildningsvetenskapliga kommittén och kommitténs egentliga uppdrag kan därmed inte anses täcka skolans och lärarprofessionens hela behov med avseende på den praktiktäna och behovsstyrda forskningen som efterfrågas på förskolans och skolans områden. Även om praktiktäna forskning i princip kan vara både nyfikenhetsstyrd och teorigenererande så torde den ändå ligga något närmare den tillämpade forskningen till sin natur, vilket inte ingår i Vetenskapsrådets uppdrag.

Utbildningsvetenskaplig forskning på lärosätena

För att få en helhetsbild av den utbildningsvetenskapliga forskningens omfattning måste förutom de medel som fördelas genom Vetenskapsrådet även den forskning som bedrivs på lärosätena tas med. Att beskriva detta fält är dock inte enkelt då ett definierat vetenskapsområde för denna forskning saknas.

² Vetenskapsrådet (2015) *Forskningens Framtid! Ämnesöversikt 2014. Utbildningsvetenskap*.

I en rapport från Vetenskapsrådet³ redovisas nio lärosätens definitioner av utbildningsvetenskaplig forskning. I rapporten görs följande kommentar till de olika definitionerna:

Man kan spåra en spänning mellan å ena sidan den vanligaste explicita definitionen, som är bred och går tillbaka på den som fr.o.m. 2003 använts vid inventeringar vid Uppsala universitet, och å andra sidan inventeringarnas urval som i många fall är smalare med en övervikt för forskningen inom pedagogik och systemvetenskaper eller i anslutning till lärarutbildningen.

Rapporten beskriver vidare vad som är problemet med att spåra upp all utbildningsvetenskaplig forskning som bedrivs ”i den breda mångvetenskapliga meningen”:

Sådan forskning är ganska enkel att upptäcka så länge den bedrivs vid institutioner för pedagogik, didaktik eller systerämnena eller i anslutning till lärarutbildningar. Då är basala uppgifter relativt lätt tillgängliga i diverse databaser, förteckningar och verksamhetsberättelser. Betydligt svårare är att hitta den utbildningsvetenskapliga forskningen med annan hemvist.

Även i rapporten *Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet*⁴ konstateras att det är svårt att avgränsa vad som är utbildningsvetenskapligt relevant forskning från vad som inte är det. Denna inventering kom fram till (dock med en mycket bred definition på begreppet) att det vid universitetet fanns gott om forskning och forskarutbildning inom ett stort antal olika ämnen och institutioner som var direkt relaterade till lärarutbildningarnas behov och som berörde frågor av vikt för lärares vardagsarbete.

De statligt finansierade ämnesdidaktiska forskarskolorna som sjösatts i några olika omgångar bör nämnas i detta sammanhang. Dessa har enligt många utsagor bidragit mycket starkt på området, inte minst för att bygga nätverk och plattformar för forskarstuderande som annars skulle bedrivit sin forskning i betydligt mer isolerade sammanhang. Nätverksskapande under forskarutbildningstiden kan inte nog betonas som en nödvändig grund för en fortsatt forskargärning, oavsett den sker inom högskolan eller inom ramen för en läraranställning i skolan. Beklagligtvis har den statliga finansieringen nu dragits in vilket innebär att betydligt färre lärare söker och antas till dessa forskarskolor idag. Även om man under senare år sett en positiv förändring i kommunernas engagemang och vilja att finansiera forskning som rör skolan så gäller särskilt för små kommuner att de inte

³ *Inventering av svensk utbildningsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådets rapportserie 2:2011.

⁴ Lidégran, Ida och Donald Broady *Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet*. Planering och Uppföljning, Rapport 2003:2. Utbildningsvetenskapliga fakultetsnämnden, Uppsala universitet, 2003. Inventeringen har sedan uppdaterats 2009 och slutligen reviderats i maj 2010.

anser sig ha råd att finansiera en forskarutbildning för en eller flera av sina lärare.

Behovet av en förstärkning av lärarutbildningens vetenskapliga bas

Frågan om hur den vetenskapliga basen för lärarutbildning och profession ska kunna stärkas har diskuterats i en rad sammanhang genom åren. Ett antal reformer har beslutats och initiativ har tagits i syfte att åstadkomma detta. Inordningen av lärarutbildningen i högskolan, en förändring som inleddes i 1977 års universitets- och högskolereform, kan ses som en milstolpe i detta. Reformen har inneburit flera positiva effekter, till exempel höjdes lärarutbildningens status och antalet disputerade bland undervisande lärare inom lärarutbildningen har successivt ökat.

Lärarutbildningens inordnande i akademien har dock inte självklart lett till den professionalisering av läraryrket som många hade hoppats. Tvärtom, en vanlig bedömning är att akademiseringen medfört att professionens behov och perspektiv fått minskad betydelse i utbildningen. Förhoppningarna om att akademiseringen skulle leda till en förstärkning av lärarutbildningens vetenskapliga bas har inte heller infriats i tillräcklig omfattning. Inrättandet av Utbildningsvetenskapliga kommittén vid Vetenskapsrådet har givetvis haft stor betydelse för att stärka utbildningsvetenskapen i Sverige, men mycket utbildningsvetenskaplig forskning har, som redan redogjorts för, inte som direkt syfte att stärka lärarutbildningens vetenskapliga bas i relation till professionens yrkesutövande. Det som ännu i stor utsträckning saknas här är forskning om läraryrkets kärnfrågor, dvs. forskning om undervisning, lärande och bedömning inom skolans olika ämnesområden på samtliga stadier.

Lärarutbildningen och dess vetenskapliga bas måste ses som den enskilt viktigaste faktorn i detta sammanhang, den bro där akademi/forskning och skola/profession kan mötas och utvecklas tillsammans. Genom smärre tillägg i Högskoleförordningens examensbeskrivningar⁵ för lärarutbildningarna som rör examensarbetet (det självständiga arbetet) med tydligare krav på att dessa arbeten ska ha en direkt koppling till den kommande professionen och bedrivs i skolans miljö skulle denna bro förstärkas väsentligt. Detta förekommer på en del lärosäten redan men skulle som en mycket liten åtgärd, genom att införas i det nationella styrdokumentet för utbildningarna kunna få mycket stora positiva förändringar. Det skulle ske dels genom att studenterna bättre utvecklar nödvändiga kompetenser för ett undersökande förhållningssätt i den kommande professionen, dels

⁵ Som under senare år gått från att vara 'döda dokument' till att ha fått allt större betydelse på våra lärosäten i samband med Bologna-processens övergång från rent innehållsbaserade till mer kompetensbaserade utbildningar. Examensmålen ligger numera till grund för den konkreta utbildningsplaneringen för de flesta utbildningar.

genom att samarbetet mellan forskare/handledare⁶ och skolans verksamma skulle utvecklas och troligen generera fler praktiktära forskningsprojekt och därmed bidra till en kontinuerlig uppbyggnad/förstärkning av läraryrkets vetenskapliga bas. Därmed skulle också professionens kontroll över sin yrkesmässiga utveckling stärkas, vilket är av avgörande betydelse för lärarkårens fortsatta professionalisering.

Dagens styrdokument för skolan kan paradoxalt nog sägas förutsätta kunskaper hos lärarna som det ännu återstår för forskningen att utveckla. Exempelvis, vad innebär det att undervisa så att eleverna kan utveckla sin förmåga att värdera tekniska lösningar på lågstadiet? Hur kan ett sådant kunnande utvecklas och bedömas? Vad innebär det att 'analysera hur naturens egna processer och människors verksamheter formar och förändrar livsmiljöer i olika delar av världen'? Hur ska undervisningen bedrivas så att eleverna utvecklar dessa förmågor? Hur kan man utveckla forskningsbaserade undervisningsmetoder och arbetssätt där mångfald och heterogenitet i klassrummet tas till vara och används, snarare än upplevs som en svårighet för den enskilde läraren? Kort sagt, *hur gör man* för att främja barns och elevers utveckling och lärande i det enskilda ämnet?

Dessa nya kunskaper är naturligtvis helt nödvändiga inte bara för lärare i deras undervisning, utan också för både skolledare, huvudmän och i förlängningen även politiken i sina respektive roller för att ge förutsättningar att utveckla den svenska skolan i rätt riktning. Det är värt att reflektera över hur vi hade sett på en situation där den svenska läkarutbildningen och läkarkåren hade saknat en gedigen vetenskaplig bas för sin kliniska verksamhet utan endast haft exempelvis den prekliniska forskningen att luta sig mot i utbildningen och patientarbetet.

Ytterligare förändringar som skulle stärka skolans och professionens vetenskapliga grund (specifikt också mot mer forskningsbaserade och undersökande arbetsmetoder i sig) skulle vara att skapa nya specialistutbildningar på masternivå enligt samma modell som de flesta andra professionsutbildningar har. Den svenska skolutvecklingen har under ett antal decennier främst styrts via politiska beslut och reformer. Inriktningen för professionsutvecklingen har därmed kommit att vila tungt på dessa beslut och reformer istället för, som för andra professioner, drivas av professionen själv och utifrån de frågor som behöver besvaras där. Som konsekvens sker professionsutvecklingen efter genomgången lärarutbildning istället via en mängd olika kompetensutvecklingsåtgärder av en mängd olika aktörer, inte sällan helt i avsaknad av någon kvalitetsgranskning med avsikt på dess vetenskapliga bas. Detta innebär också att svenska lärare i mycket

⁶ Man kan också överväga särskilda krav på lärarutbildarna eller åtminstone för en kärna av lärarutbildarna vilket förekommer i en del andra utbildningssystem, se t.ex. Supporting the Teaching Professions for Better Learning Outcomes (2012). Europeiska kommissionen.

förblir kunskapskonsumenter istället för att själva vara kunskapsproducenter, något som i sin tur bidrar till att enskilda forskningsresultat kan få oproportionerligt stort genomslag och omformas och användas i kontexter de aldrig varit avsedda för.

Skolforskningsinstitutet menar att det ensidiga fokus på kompetensutveckling av lärare, som varit rådande under lång tid, inte leder till den utveckling som behövs. Istället bör fokus riktas mer mot på barns och elevers utveckling och lärande i undervisningsammenhanget, och därmed utvecklingen av den vetenskapligt grundade kunskapsbas som behövs för att bedriva undervisningen på ett professionellt sätt. I arbetet med att utveckla denna kunskapsbas bör lärare involveras så långt möjligt, vilket i sin tur också som en *konsekvens* skulle leda till en utveckling av lärarens kompetens.

Behovet av praktknära forskning

I rapporten *Forskningens framtid! Ämnesöversikt 2014 Utbildningsvetenskap* konstaterar Vetenskapsrådet att

trots att den ämnesdidaktiska forskningen har utvecklats kraftfullt på senare tid är avsaknaden av undervisningsutvecklande, klassrumsnära ämnesdidaktisk forskning påtaglig inom flera av skolans ämnesområden. När det gäller kumulering av kunskaper som kan ge underlag för didaktisk utveckling återstår mycket arbete.

De inventeringar som gjorts visar att det är svårt att uppskatta vilka medel som finns för utbildningsvetenskaplig forskning vid lärosätena. Än svårare är det att skilja ut vad som är ämnesdidaktisk forskning från annan utbildningsvetenskaplig forskning. Problemet består bland annat i var den bedrivs – ibland vid en ämnesinstitution, ibland på en pedagogisk institution. Detta får till följd att det är svårt att spåra vilka medel som faktiskt tillförs denna forskning på fakultetsnivå och alltså än svårare att kunna identifiera vad som gäller för den praktknära forskningen. I Vetenskapsrådets ovan anförda rapport (2:2011) görs t.ex. inga försök att beräkna omfattningen av dessa medel.⁷

Skolforskningsinstitutet har under sitt första verksamhetsår erfarit hur svagt utvecklad den svenska praktknära forskningsinriktningen är. Före-

⁷ Det var bland annat för att råda bot på detta problem som Lärarutbildningskommittén (LUK) i betänkandet *Att lära och leda* (SOU 1993:63) föreslog att ett nytt *vetenskapsområde* – utbildningsvetenskap – skulle inrättas. Det uttalade syftet med förslaget var att samordna och styra finansieringen av den forskning som behövdes för att komma till rätta med påtalade brister i lärarutbildningens vetenskapliga bas. I dag finns utbildningsvetenskapliga fakulteter på två lärosäten, Göteborg och Uppsala.

komsten av sådan forskning är också av avgörande betydelse för Skolforskningsinstitutets möjligheter att genomföra sitt uppdrag. Ju mer av aktuell svensk praktisk forskning som institutet kan använda som grund för sina systematiska översikter, desto större relevans kommer dess arbete att ha för skolans utveckling. Här finns inte minst ett behov av ökad *specificering*. När forskningsmedlen är begränsade finns en tendens att de enskilda forskningsprojekten får en mer övergripande karaktär, dvs. att man försöker besvara för många frågor på samma gång. Det finns även en risk för ytlighet och att färre enskildheter får en adekvat belysning. När möjligheterna att få forskningsmedel är begränsade uppkommer även svårigheter att *replikera* studier, dvs. att göra flera studier som belyser samma område eller samma frågeställningar. När antalet repliker är få, försvagas evidensen.

Problemet med bristen på praktisk forskning är inte ett avgränsat, svenskt problem utan finns även internationellt. Det har tacklats på olika sätt. Exempelvis genomfördes i Storbritannien mellan åren 2000 och 2012 ett stort forskningsprojekt, *The Teaching and Learning Research Programme* (TLRP) i syfte att stärka den praktiska forskningen och överbrygga gapet mellan forskning och praktik. Programmet omfattade 700 forskare i 70 projekt, omfattade alla utbildningssektorer – från de tidiga skolåren till högskoleutbildning och lärande på arbetsplatsen – till en kostnad av närmare 400 miljoner svenska kronor (omkring 30 miljoner pund). Forskarna som deltog i TLRP-programmen arbetade nära tillsammans med praktiker för att säkerställa att resultaten skulle komma till användning i praxis.

Utvärderingar⁸ av TLRP visar sammantaget att projektet varit framgångsrikt i så måtto att flertalet av de forskningsprojekt som hade en nära koppling till undervisning och lärande fått stor påverkan på skolornas praktik. Utvärderingarna visar bl.a. att mycket av den utveckling och förbättring av praktiken som äger rum sker informellt, långsamt och muntligt från praktiker till praktiker och leder till kaskadartade förändringar av resurser och förhållningssätt. Ett annat exempel är att i de fall forskningsresultat utmanar de förhållanden som är för handen, eller kräver en mer omfattande förändring av lärarnas begrepp och föreställningar, tar det längre tid innan någon påverkan på praktiken äger rum. Utvärderingarna redovisar därmed en mängd värdefulla erfarenheter som Sverige kan dra nytta av.

Utbildningsvetenskaplig forskning jämförs ofta med forskning inom det medicinska området. Enligt VR:s årsredovisning fördelade rådet 2014 totalt 888,4 miljoner kronor till medicinska området. Det innebär att detta

⁸ Se t.ex. Rickinson, Mark, Matthew Walker and Peter Rudd *Mid-term Review of the ECRC's Teaching and Learning Research Programme. Final Report*. National Foundation for Educational Research (NFER), 2005 och Parsons, David J. and Stefan Burkey *Evaluating of the Teaching and Learning Research Programme (Second Phase). Final Report of the Second Phase Review for the Economic and Social Research Council*. HOST, 2011.

område får närmare sex gånger mer än det utbildningsvetenskapliga. Utöver dessa medel tilldelas vetenskapsområdet forskningsmedel på fakultetsnivå vid de olika lärosätena. För den utbildningsvetenskapliga forskningen tillkommer även vissa medel inom ämnesdidaktik och pedagogik.

En kanske mer relevant jämförelse än att jämföra den totala summan av forskningsmedel som VR fördelat mellan medicin och utbildningsvetenskap, är att jämföra relationen mellan s.k. klinisk medicinsk forskning och praktiktäna forskning.

Utredningen *Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen*⁹ har försökt beräkna de totala samhälliga kostnaderna för den kliniska forskningen och konstaterar att denna årligen förfogar över minst 4,5 miljarder kronor¹⁰.

Det är svårt att på motsvarande sätt att avgränsa hur stor del av den utbildningsvetenskapliga forskningen som är praktiktäna i den mening som beskrivits ovan. Det finns goda skäl att vara försiktig med numeriska uppskattningar. Som redan framgått är gränserna mellan olika typer av forskning och inom vilka discipliner de hör hemma inte knivskarpa och en ökande del av forskningen sker i tvärvetenskaplig form.

Utan att här ange någon storleksordning kan det konstateras att den praktiktäna forskningen endast utgör en mindre del av all utbildningsvetenskaplig forskning. En jämförelse mellan statens satsning på praktiktäna forskning med motsvarande satsning på medicinsk klinisk forskning ter sig närmast absurd – hur rimlig i sak den än förefaller vara¹¹.

Sammantaget kan vi konstatera att det idag inte finns några möjligheter att på nationell nivå få en korrekt bild av hur mycket praktiktäna forskning som bedrivs, var den bedrivs, hur den bedrivs, eller hur mycket medel den tillförs. Skolforskningsinstitutet ska enligt sin instruktion vad gäller utlysning och fördelning av forskningsmedel 'identifiera områden inom skolväsendet där relevant praktiktäna forskning saknas, utlysa medel för praktiktäna forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom de områden där relevant sådan forskning saknas, samt fördela medel till praktiktäna forskning av högsta vetenskapliga kvalitet'. Att 'identifiera områden inom skolväsendet där relevant praktiktäna forskning saknas' kommer institutet

⁹ *Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen*. Delbetänkande av Utredningen av den kliniska forskningen. SOU 2008:7.

¹⁰ De två största finansieringskällorna är enligt utredningen ALF-medlen (medel som avsätts genom de samarbetsavtal som fyra landsting och två regioner har med staten om grundutbildning av läkare, medicinsk forskning och utveckling av hälso- och sjukvården) och landstingens egna FoU-medel som tillsammans omfattar nära tre miljarder kronor. Till detta kommer enligt utredningen en tredjedel av Vetenskapsrådets satsning på medicin, omkring 250 miljoner kronor, och mer än en halv miljard kronor av de medicinska fakultetens resurser. Även privata och offentliga stiftelser samt EU bidrar med betydande belopp till den kliniska forskningens verksamhet.

¹¹ Ett *nytt* ALF-avtal slöts 2014. Enligt avtalet ska staten årligen satsa ca 1,7 miljarder kronor på den kliniska forskningen som bedrivs vid vissa landsting. Detta är alltså pengar som satsas förutom de medel som fördelas genom Vetenskapsrådet.

att göra huvudsakligen via arbetet med de systematiska översikter institutet producerar, dvs. i anslutning till specifika frågeställningar på väl avgränsade områden. Institutet kommer inte att ha möjligheter att göra några heltäckande behovsinventeringar och har alltså inte heller i uppdrag att göra detta. Vi konstaterar därmed att det idag i grunden saknas alla möjligheter att göra kvalificerade bedömningar av *vilken typ* av nationella satsningar inom ramen för den praktiktäna forskningen som bör göras. Slutsatsen blir snarare att bristen på praktiktäna forskning måste avhjälpas rent generellt. En kraftig utökning av statens stöd till forskning med denna inriktning behövs för att stärka skolans och lärarutbildningens vetenskapliga bas.

Framtiden?

Mot bakgrund av vad som framkommit i denna skrivelse menar Skolforskningsinstitutet att tiden är inne för tillskapandet av ett nytt vetenskapsområde för *Lärande och utbildning*. För att kunna utveckla och förbättra alla de områden där vi idag ser brister och utvecklingsbehov både vad gäller skolans verksamhet och lärarutbildningen måste ett nytt tänkande i dessa frågor introduceras. Detta gäller inte minst i ljuset av de enorma utmaningar skolan står inför och som vi endast sett början av.

Ett nytt vetenskapsområde skulle ge lärosätena ett basanslag som grund för uppbyggnaden av en professionsfakultet med åtföljande forskarutbildning i likhet med de medicinska eller tekniska fakulteterna. Vid dessa nya fakulteter skulle en blandning av 'skolklinisk' forskning och grundforskning inom relevanta områden för både lärarutbildningen och närliggande (kanske framväxande nya) utbildningar för skolans verksamma bedrivas.

Detta är kostsamt, tar tid och kräver framför allt noggranna analyser över vilka befintliga miljöer som skulle vara rustade för att starta en sådan uppbyggnad. Universitets- och högskolesektorn har dock vid tidigare forskningspropositioner och inspel för nya strategiska forskningsområden visat ett mycket stort intresse för utbildningsvetenskapen. Vid dessa tidpunkter har dock tveksamheter uttryckts beträffande kvaliteten i den då befintliga forskningen på området och därmed har det kloka i att staten gör en satsning av detta slag ifrågasatts. Risken måste tas på allvar men samtidigt genererar det en ond cirkel med för lite medel och för små miljöer för att kunna få ett rejält genomslag i både lärarutbildningen och skolans praktik. Förslagsvis påbörjas därför en sådan uppbyggnad stegvis exempelvis genom att identifiera lärosäten med starka miljöer på vissa områden där en lokal professionsfakultet med tillhörande forskarutbildning byggs upp men där denna ges ett nationellt ansvar.

En sådan uppbyggnad kommer också vara helt avhängig ett nära samarbete med alla de aktörer som finns på skolområdet, inte minst huvudmännen, för att säkerställa både kvalitet och relevans.

Skolforskningsinstitutet kommer att kunna bidra i detta arbete utifrån sitt uppdrag att sammanställa befintlig forskning och att kartlägga områden där forskning saknas, men också genom att driva och inspirera forskarsamhället till praktisk forskning i samarbete med skolans verksamma. I takt med framväxten av ett vetenskapsområde med den inriktning som skisserats i det föregående, skulle också de systematiska översikter som institutet tar fram öka i relevans. Dessa skulle i allt högre grad kunna baseras på forskning utförd i en svensk kontext – få forskningsområden torde vara så kontextbundna som just detta, bland annat på grund av den stora variationen i skolans styrdokument och regelverk mellan länder.

Avslutningsvis, Skolforskningsinstitutet anser att den kommande forskningspropositionen med sitt tioåriga perspektiv samt utvidgade fokus på forskning, innovation och utbildning i kombination, tillsammans med det uttalande som gjorts om att basanslaget ska komma att prioriteras, sammantaget ger goda möjligheter att stärka den forskning som behövs för att ge lärarprofessionen en vetenskaplig bas. En rimlig skattning är att detta skulle kosta en halv miljard kronor.